

Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období renesančního humanismu, reformace a protireformace

Předškolní vzdělávání v teoretických a historických souvislostech

Mgr. Libuše Jelénková, Ph.D.
Ústav školní pedagogiky

Obsah

- 1 / Pedagogické myšlení a organizace výchovy
a vzdělávání v období renesančního humanismu**
- 2 / Pedagogické myšlení a organizace výchovy
a vzdělávání v období reformace**
- 3 / Pedagogické myšlení a organizace výchovy
a vzdělávání v období protireformace**
- 4 / Seznam zdrojů**

1 / Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období renesančního humanismu

Cíle kapitoly:

- charakterizovat výchovu a vzdělávání v období renesančního humanismu,
- charakterizovat přístup významných představitelů, kteří se věnovali pedagogickým otázkám,
- uvést autora, který razil cestu „induktivnímu“ způsobu poznávání světa,
- vysvětlit užití termínu „indukce“ v pedagogice.

- Ve 14. až 16. století začal v Evropě prudký rozmach hospodářství a kultury. Začala bohatnout města a vedle cechů vznikají i manufaktury. Nastává doba velkých zámořských objevů (1492 objevení Ameriky, 1498 obeplutí Afriky), které podnítily rozvoj obchodu.
- Došlo k velkému docenění přírodních věd, hlavně matematiky, astronomie, fyziky a biologie.
- Vynález knihtisku podmínil rychlé šíření znalostí.
- Je oslavován zdravý, aktivní člověk, který se raduje ze života a neorientuje se pouze na posmrtný život.
- Vznikají vrcholná díla v oblasti výtvarného umění, hudby, literatury (z autorů např. Leonardo da Vinci, Rafael Santi, Michelangelo Buonarroti, Giovanni da Palestina, Orlando Laso, Giovanni Boccaccio atd.).

1/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období renesančního humanismu

- Po dobytí Cařihradu Turky v r. 1453 nastává příliv byzantských učenců do Evropy. Do systému vzdělávání je zařazen latinský a řecký jazyk, literatura, filozofie a umění.
- Vznikla nová ideologie zaměřená proti dogmatismu a scholastice, nový postoj k životu a světu, který si vzal za vzor antiku. Dochází k odklonu od středověké askeze, antické ideály slaví renesanci, znovuzrození.
- Obrození člověka hlavně v oblasti umění se nazývá renesance, v oblasti kultury a školství humanismus.
- Renesance nenastoupila současně v celé Evropě, ale postupovala od Itálie přes Francii, Španělsko do střední Evropy.
- V Itálii to byl **Vittorino da Feltre** (1378–1446) za zásluhy o výchovu nazývaný „otec veškerého lidstva“. Byl vychovatelem synů mantovského vévody Gonzagy.
- Realizuje myšlenku školy v přírodě. Uprostřed přírody na břehu jezera buduje „*Dům radosti*“, kde chce vést harmonické rozvíjení duševních i tělesných stránek svých svěřenců.
- Základ výchovy tvořily, tak jako u všech renesančních učenců, klasické jazyky, řečtina a latina, dále náboženství. Byly zařazeny i matematika a přírodní vědy, filozofie a historie.
- Používaly se netradiční metody, jako hry. Ze školy byly odstraněny tělesné tresty a zavedena samospráva žáků.
- Ve Francii působil myslitel **Francois Rabelais** (1494–1553), který ve svém známém satirickém díle *Gargantua a Pantagruel* provedl kritiku scholastického způsobu vzdělávání, odtrženost výchovy od potřeb života a vytváří model nové výchovy, zaměřené na harmonické rozvíjení všech stránek osobnosti žáka.
- Místo osvojování abstraktních pouček požaduje zkoumání faktů a názornost.
- Do popředí staví výchovu morální, následuje výchova rozumová, estetická, pracovní a tělesná.
- Rabelais zdůrazňuje, že lidé jsou od přírody dobří.

1/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období renesančního humanismu

- Dalším francouzským myslitelem byl **Michel de Montaigne** (1533–1592). Požaduje omezení memorování a pěstování samostatného úsudku.
- Cílem výchovy je podle něj mravní rozvoj jedince a vědění je prostředkem k dosažení tohoto cíle.
- Založil literární útvar esej a ve svých *Esejích* (např. *O pedantismu*, *O výchově*) odmítá vzdělávání ve škole a žádá výchovu individuální, výchovu soukromým vychovatelem.
- Dalším významným renesančním myslitelem byl **Desiderius Erasmus Rotterdamský** (1465–1536), který vystupoval ostře proti scholastické metodě výuky.
- Byl velkým ctitelem antiky, a proto prosazoval vzdělání v řečtině a latině. Tělesnou výchovu a přírodní vědy nepovažuje za tak důležité. Vzdělanost považuje za prostředek proti zlu ve světě.
- Vyučování má být podle Erasma zajímavé a zábavné. Je proti používání tělesných trestů.
- V Anglii to byl **Francis Bacon** (1533–1592), který přispěl mnohými myšlenkami k rozvoji novodobého pedagogického myšlení. Kritizoval scholastickou výuku. Zdůrazňoval, že místo studia Aristotelova díla se máme ptát samotné přírody, zkoumat fakta.
- Proti dosavadní deduktivní metodě zkoumání staví *metodu induktivní*, která vychází z názoru, že smyslového poznávání.
- Ve výuce je podle něj třeba respektovat individualitu žáka a vést ho k samostatnému přemýšlení.
- Také je třeba postupovat od známého k neznámému, od snadného k obtížnějšímu.
- Bacon svými názory výrazně ovlivnil mnohé své následovníky, např. i J.A. Komenského.

1/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období renesančního humanismu

Následující dva představitelé období humanismu a renesance jsou řazeni mezi tzv. **utopické socialisty**:

- v Anglii je to **Thomas More** (1473–1535), který ve své spise Utopie podal obraz ideálního státu, založeného na rovnosti všech obyvatel a majetkovém komunismu.
- Stát poskytuje všem občanům stejnou možnost pro vzdělání, docházka je všeobecná, povinná pro chlapce i pro dívky. Každý se musí vyučit alespoň jednomu řemeslu.
- Jde o harmonickou výchovu rozumovou, mravní, tělesnou a pracovní.
- Kdo je nadaný, má možnost se vzdělávat.
- Všichni občané jsou povinni pracovat. Volný čas tráví obyvatelé v knihovnách, sebevzdělávají se.
- V Itálii je to **Tommaso (Thomasso) Campanella** (1568–1639), který rovněž podává obraz jednotné výchovy mladé generace ve svém spise *Sluneční stát*. Byl inspirován Platonovou Ústavou.
- Obsah vzdělání tvoří všechny disciplíny, důraz klade na přírodní vědy.
- Mládež se učí na základě pozorování, názorem, odmítá učení se z knih a požaduje vyučování v přírodě.
- Žáci pozorují skutečné předměty nebo jejich vyobrazení na stěnách domů Slunečního státu.
- Každý občan Slunečního státu je tím více vážený, čím více ovládá řemesel a čím je vzdělanější.

Otázky a úkoly:

- 1) Charakterizujte výchovu v období renesance
- 2) Uveďte renesanční autory, kteří se věnovali výchovným otázkám.
- 3) Který z autorů razil způsob „induktivního“ poznávání světa?
- 4) Co označuje termín „indukce“ v pedagogice?

2 / Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období reformace

Cíle kapitoly:

- charakterizovat výchovu v období reformačních změn ve výchově a vzdělávání,
- charakterizovat přístup významných představitelů těchto snah.

- V období vrcholného feudalismu ve 14. století dochází ve společnosti k ostrým sociálním rozporům. Na jedné straně vlivem rozvoje řemesel a obchodu vzrostlo bohatství šlechty, církve a měšťanů, na druhé straně byla velká bída městské a venkovské chudiny.
- Významní reformátoři začínají provádět kritiku nešvarů panujících v církvi, její bohatství, prodej odpustků, nedodržování božích přikázání atd.
- Mezi tyto reformátory patřili např. **John Wickleff, Matěj z Janova, v českých zemích to byli např. Jan Hus, Jan Milíč z Kroměříže, Jeroným Pražský, Tomáš Štítný ze Štítného.**
- Těmto reformátorům nešlo zpočátku o vytvoření nové církve, ale o nápravu, reformu církve stávající.
- Nejdříve představitelé reformace odmítali humanismus, později reformace a humanismus splynuly a pozdější reformátoři jsou současně i humanisté (např. Jan Blahoslav).

2/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období reformace

- **V českých zemích** byla nejvýznamnějším protikatolickým hnutím **Jednota bratrská** založená r. 1457 bratrem Řehořem z Kunvaldu.
- Duchovním otcem Jednoty bratrské však byl **Petr Chelčický** (1390–1460). Česká reformace vyvrcholila v jeho učení.
- Chelčický byl náboženský myslitel a reformátor (spisy *O církvi svaté*, *O trojím lidu*, *Sieť viery pravé*, *Postila*). Zavrhoval násilí, válku a dělení společnosti na stavy.
- Výchovu omezovali zpočátku čeští bratři jen na rodinu. Křesťan podle nich nepotřeboval vyššího vzdělání.
- Vyšší vzdělání získávali jejich kněží v cizině, hlavně v Německu.

- Obrat v těchto názorech nastal až vlivem působení biskupa **Jana Blahoslava** (1523–1571). Byl to teolog, filozof, humanista, teoretik hudby. Psal také učebnice v českém jazyce.
- Blahoslav ve svém díle *Filipika proti misomusům* (ostrá řeč proti odpůrcům vyššího vzdělání) vystoupil proti tradičním názorům českých bratří o nepotřebnosti vzdělání.
- Začalo období rozvoje husté sítě bratrských škol. Šlo o tři druhy škol:
 - **školy elementární** vznikaly u bratrských sborů a vyučovalo se zde čtení, psaní, náboženství a duchovní zpěv. Dalšími byly
 - **nižší bratrské školy**, které vedle elementárního vzdělání poskytovaly i znalost latiny.
 - Nejvyšší vzdělání poskytovaly **vyšší bratrské školy**, tzv. *gymnasia illustrata*, kde se vyučovalo částečné sedmero svobodných umění, latina, řečtina a hebrejšтина.
- V bratrských školách se dbalo na mravnost, kázeň a píli žáků.

2/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období reformace

- **V Německu** byl hlavním představitelem reformace **Martin Luther** (1483–1546), který přispěl k rozštěpení katolické církve. Původně byl augustiniánským mnichem. Vyučoval na univerzitě ve Wittenbergu.
- Luther prováděl ostrou kritiku katolické církve. V říjnu 1517 vyvěsil na dveře kostela ve Wittenbergu vyhlášku, na které bylo 95 tezí, ve kterých vyjmenoval zlořády katolické církve.
- Zpočátku se snažil o rozvoj lidového vzdělání v mateřském jazyce, později se zaměřil na koncepci výběrové latinské školy.
- I když zastával názor, že základem společnosti je rodina a velmi důležitá je domácí výchova, doceňoval význam školního vzdělání.
- Zdůrazňoval, že světská vrchnost, města a stát jsou nejen povinny zakládat školy, ale mají mít i právo nutit poddané, aby své děti do škol posílali.
- Pro venkovské děti požadoval minimální vzdělání. Stačí jednoletá docházka, 1–2 hodiny vyučování denně. Učilo se čtení, psaní, náboženství a zpěv.
- Hoši se mají hlavně vyučit řemeslu a pomáhat rodičům. Pro dívky stačí 1 hodina výuky denně, neboť posláním ženy jsou pouze rodinné povinnosti.
- Ve městech měly vzniknout výběrové latinské školy, kde byla zařazena i výchova tělesná, estetická, hudba a církevní zpěv.
- Luther napsal nový katechismus a slabikář, skládal církevní písně v německém jazyce a přeložil Bibli do německého jazyka. Zajímavá je též myšlenka zřizovat veřejné knihovny.
- Vedle povolání kněžského vysoce cení povolání učitele.

2/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období reformace

- Dalším představitelem německé reformace je Lutherův spolupracovník na wittenberské univerzitě, **Filip Melanchton** (1479–1560), který ostře vystupoval proti scholastické metodě výuky a reformoval univerzitu ve Wittenbergu v protestantském duchu.
- Vypracoval *Normální saský školní řád*, který byl určen pro trojtřídní latinskou školu, kde by žáci získali vzdělání hlavně v latinském jazyce (gramatika, četba římských klasiků), mateřský jazyk a reálie byly z obsahu vzdělání vyloučeny.
- Melanchtonův žák Johannes Sturm (1507–1589) po přestoupení k protestantismu založil r. 1538 ve Štrasburku pro hochy od 6 do 16 let devítileté gymnázium s přípravkou pro vysoké učení – zde bylo uskutečněno ještě před Komenským hromadné vyučování mládeže.
- Po vzoru Melanchtona byla i ve Sturmově škola věnována hlavní pozornost latinskému jazyku, řečtině a náboženství, přičemž mateřský jazyk byl zakázán (pod přísnými tresty jím nesměli žáci hovořit ani mezi sebou).
- Jako reakce na reformaci vzniká protireformace. Jde o období od 2. poloviny 16. století do konce 17. století. V letech 1545–1563 zasedal *Tridentský koncil*. Vymezil učení katolické církve a uznal existenci protestantismu. Tím byla potvrzena roztržka uvnitř západokřesťanské církve a začal boj proti reformaci.

? Otázky a úkoly:

- 1) Charakterizujte výchovu v období reformačních změn, včetně uvedení významných autorit tohoto období.
- 2) Charakterizujte přístup významných představitelů reformních výchovně vzdělávacích snah.

3 / Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období protireformace

Cíle kapitoly:

- charakterizovat výchovu v období protireformačních náboženských změn,
- charakterizovat přístup významných představitelů těchto snah,
- vysvětlit pedagogický přínos Jezuitů v celoevropském měřítku.

- Protireformace je spojena s jezuitským řádem, který založil r. 1534 španělský šlechtic **Ignác z Loyoly** (1491–1556). Řád byl potvrzen papežskou bulou v roce 1540.
- Oficiální název řádu je **Tovaryšstvo Ježíšovo**, neboli *Societas Jesu*. Řád měl za úkol boj proti reformaci a šíření víry v nově objevených zemích, tedy misionářskou činnost.
- Za hlavní prostředky působení na lidi považovali Jezuité kázání, zpověď a výchovu.
- Jezuitské školství ovlivnilo celou katolickou Evropu.
- Jezuité se věnovali hlavně střednímu a vyššímu školství. Založili celou síť škol nového typu – *internátní jezuitské koleje* (v Praze např. Klementinum, dále koleje v Brně, Olomouci aj.) – byly to bezplatné řádové školy.

3/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období protireformace

- Obsah, organizace i metody výuky na jezuitských školách byly dány školním řádem, který se nazýval *Plán a organizace zaměstnání*. Platil od roku 1599 až do roku 1832.
- Základem vzdělání byla latina a náboženství a sedmero svobodných umění. Zastoupeny však byly i reálie.
- Pozornost byla věnována i tělesné výchově, jízdě na koni, plavání a hrám. Ve výuce byly využívány i divadelní hry.
- Učivo bylo podrobně naplánováno na roky, měsíce, týdny i dny. Každá hodina byla metodicky propracována. Učitelé pracovali se žáky individuálně. Měli za úkol co nejlépe je poznat. A získat jejich důvěru.
- Učení mělo být příjemné, střídané přestávkami. Kázeň byla mírná. Nebyly tělesné tresty, jen slovní důtky. V počátcích se používalo potupných znamení, ale od nich se časem upustilo.
- Jezuité si systematicky vychovávali ze svých řad další učitele.
- Nejnadanější studenti po absolutoriu učili v nejnižších ročnících, museli psát podrobné přípravy na hodiny a vést si pedagogické deníky. Zkušené učitelé u nich hospitovali a hodiny pak s nimi rozebírali.
- Při práci se zaostávajícími žáky pomáhala soustava monitorů (pomocníků učitele).
- Motivaci žáků k učení zvyšovalo hojné využívání odměn pro výborné žáky. Zkoušky byly veřejné.
- Jezuité se též snažili o spolupráci s rodinami. Rodiče mohli hospitovat ve výuce.

3/ Pedagogické myšlení a organizace výchovy a vzdělávání v období protireformace

- Vedle jezuitského řádu působily v oblasti vzdělávání i další řády, např. piaristé, kteří vyučovali spíše na školách nižších a **Řád zbožných škol** (*Ordo scholarum piarum*), který založil r. 1597 **Josef z Kalasance (Calasanzy)**.
- **Ve Francii** založil r. 1684 Sdružení školních bratří piarista **Jean Babtiste de la Salle**.
- Tento řád se zaměřil na péči o děti z chudých poměrů, starali se o děti opuštěné, postižené a vězněné.
- Rovněž zakládali ústavy pro vzdělávání učitelů a nedělní řemeslnické pokračovací školy.
- Na svých školách pečovali o rozvoj mateřštiny a vyučovali reáliím.

Otázky a úkoly:

- 5) Charakterizujte výchovu v období protireformačních náboženských změn, včetně uvedení významných autorit tohoto období.
- 6) Vysvětlete pedagogický přínos jezuitů v celoevropském měřítku.

Pozor!

Dbejte na správnou výslovnost jmen všech osobností!

Seznam použitých a doporučených zdrojů

- Anzenbacher, A. (1990). *Úvod do filozofie*. Praha: SPN.
- Blatný, L., & Jůva, V. (1996). *Kapitoly z dějin pedagogiky*. Brno: PdF MU.
- Cipro, M. (1984). *Průvodce dějinami výchovy*. Praha: Panorama.
- Jůva, V. sen. & jun. (2007). *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido.
- Lukášová, H. (2015). *Učitelské sebepojetí a jeho zkoumání*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati.
- Masaryk, T.G. (1990). *O škole a vzdělání*. Praha: SPN.
- Mátej, J. a kol. (1976). *Dějiny české a slovenské pedagogiky*. Bratislava: SPN.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (1995). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Rooks, C. (2016). *Teacher subject identity in professional practice: teaching with a professional compass*. London: Routledge.
- Singule, F. (1992). *Současné pedagogické směry a jejich psychologické souvislosti*. Praha: SPN.
- Štverák, V. (1983). *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN.
- Veselá, Z. (1979). *Novověcí myslitelé o výchově*. Praha: SPN.
- Wiegerová, A., & Gavora, P. (2014). Proč se chci stát učitelkou v mateřské škole? Pohled kvalitativního výzkumu. *Pedagogická orientace*, 24(4), 510–534.
- Wiegerová, A., Danišková, Z., Navrátilová, H., Syslová, Z., Petrová, Z., Horká, H., & Kosová, B. (2015). *Profesionalizace učitele mateřské školy z pohledu reformy kurikula*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati.

Děkuji za pozornost

Mgr. Libuše Jelénková, Ph.D.

Ústav školní pedagogiky

jelenkova@utb.cz

www.utb.cz